

СТИЛІСТИКА

Овчаренко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, декан філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'373.4

ТОЧНІСТЬ І КОМУНІКАТИВНА ПОВНОЦІННІСТЬ ФАХОВОГО ВИКЛАДУ

Наукова розвідка продовжує цикл публікацій автора, присвячених фаховій комунікації. У статті розглядається одна зі складових комунікативної повноцінності фахової мови – точність висловлювання. Розглянуто специфіку використання мовних засобів у спеціальних текстах, покликаних адекватно відобразити авторську думку та відповідати стилістичним настановам. Зокрема проаналізовано особливості термінів, їхніх дефініцій і загальноживаних слів, а також роль синонімів, паронімів та багатозначних слів як чинників досягнення точності викладу.

Ключові слова: фахова комунікація, фаховий виклад, комунікативна повноцінність мови, точність, мовний засіб, термін, загальноживане слово, синоніми, пароніми, багатозначні слова.

Овчаренко Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы, декан филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ТОЧНОСТЬ И КОМУНІКАТИВНАЯ ПОЛНОЦЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИЗЛОЖЕНИЯ

Научное исследование продолжает цикл публикаций автора, посвященных профессиональной коммуникации. В статье рассматривается одна из составляющих коммуникативной полноценности профессионального языка – точность высказывания. Рассмотрено специфику использования языковых средств в специальных текстах, призванных адекватно отображать авторскую мысль и соответствовать стилистическим установкам. В частности, проанализированы особенности терминов и их дефиниции, общеупотребительных слов, а также роль синонимов, паронимов и многозначных слов как факторов достижения точности изложения.

Ключевые слова: профессиональная коммуникация, профессиональное изложение, коммуникативная полноценность языка, точность, языковое средство, термин, общеупотребительное слово, синонимы, паронимы, многозначные слова.

Ovcharenko N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Dean, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

ACCURACY AND COMMUNICATIVE COMPLETENESS OF PROFESSIONAL EXPRESSION

Scientific research continues the series of publications by the author on professional communication. The paper deals with one of the components of the communicative value of a professional language – the accuracy of expression. The specificity of using linguistic means in special texts, designed to reflect adequately the author's opinion and conform to stylistic guidelines, is considered. In particular, the peculiarities of terms, their definitions and common words are analyzed, as well as the role of synonyms, paronyms and polysemantic words as factors for achieving accuracy of expression.

Key words: *professional communication, professional expression, communicative completeness of language, accuracy, language means, term, common word, synonyms, paronyms, polysemantic words.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В інформаційному суспільстві особливе значення має надаватися комунікативним якостям мовлення й майстерності добору виражальних засобів, які відповідають меті висловлювання. Саме вони значною мірою є запорукою комунікативної повноцінності тексту і мають прагматичне значення для фахового мовлення. Професійні галузі потребують точної, вичерпної та однозначної інформації, що, своєю чергою, мотивує актуальність дослідження проблем комунікативної досконалості текстів фахового використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комунікативної точності висловлювання в окремих стилях мови, зокрема української, розглядалося мовознавцями (Б. М. Головін, Б. С. Мучник, В. М. Русанівський, О. М. Соколов та ін.). Дослідження показали, що зумовленість цього критерію в текстах різної стильової приналежності відрізняється. Наприклад, у художній сфері спілкування прослідковується естетична природа точності, тоді як у розмовно-побутовій – міжособистісна. Особливу увагу українських лінгвістів привертала ясність, точність і осмисленість наукового викладу, який є різновидом фахової мови та має специфічні характеристики (пор. праці Н. Ф. Непийводи, П. О. Селегія та ін.). Вивчення проблеми на ґрунті фахової мови в цілому ще потребує своєї реалізації.

Метою статті є дослідити точність фахової мови як складову її комунікативної повноцінності. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких **завдань**: окреслити поняття «комунікативна повноцінність», уточнити критерії оцінювання повноцінності фахового викладу щодо його комунікативних можливостей, дослідити специфіку комунікативної точності спеціальних текстів, проаналізувавши використовувані мовно-виражальні засоби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Точність називають серед ключових ознак комунікативно придатного тексту. Стосується така важлива характеристика більшою чи меншою мірою усіх стильових різновидів мовлення, проте в мові спеціального використання відіграє

особливу роль, адже фаховий виклад має розкривати сутність певної справи (професійних дій, виробничого процесу, технологічних характеристик тощо), несуперечливо, логічно й чітко подавати інформацію, мати зрозумілу та ясну мету, передбачає ґрунтовну обізнаність автора в питанні. Фаховій літературі та документації як зразкам книжного стилю української літературної мови властива попередня підготовленість мовлення. Таке відтворення фахового тексту вимагає використання відповідних мовних одиниць різних рівнів: термінології, засобів словотворення, синтаксичних конструкцій та ін. Так, наприклад, аналіз науково-технічних текстів доводить, що «дотримання або порушення комунікативної точності трапляється тоді, коли автори невдало використовують лексичні засоби української мови – синоніми, омоніми, пароніми, багатозначні слова тощо» [4, с. 187].

Слідом за Б. С. Мучником Н. Ф. Непийвода розрізняє точність фактичну й комунікативну. Безпосередньо точність тексту неможлива без точності авторської думки, її цілковитої відповідності дійсності. Отже, комунікативна точність має прямий зв'язок із точністю фактичною, є її наслідком і полягає в адекватному доборі мовних засобів.

В окремому випадку комунікації мовна одиниця (йдеться як про загальноновживану лексику, так і про спеціальну, зокрема терміни) реалізує свій актуальний зміст через лексичне значення, яке складається з одного чи кількох актуальних розумінь.

Професійна сфера вимагає від термінів та загальноновживаних слів, використовуваних у тексті, підпорядковуватися галузевій системі понять, а, отже, відповідати певним вимогам, що призводить до виникнення обмежень. Проте визначальну роль у фаховому тексті, безумовно, відіграє термін, адже саме він є одиницею номінації, що входить до тієї чи тієї термінологічної системи, яка як знакова модель спеціальної галузі знань експлікує фахові поняття [5, с. 177].

Серед функцій, які традиційно входять у «компетенцію» терміна, В. М. Лейчик називає номінативну, сигніфікативну, прагматичну, евристичну та комунікативну [3, с. 63–70]. Комунікативна роль термінологічних найменувань полягає в інформуванні реципієнта й передбачає зворотній зв'язок із ним. Така передача супроводжується за потреби уточненнями щодо отриманої спеціальної інформації і робить можливою спадковість фахових знань. Наслідком фахового взаємообміну можуть ставати новостворені термінологічні одиниці, які входять у професійний обіг.

До вимог, яким має відповідати термін, відносимо вмотивованість. Визначаючись місцем у системі термінів і зв'язками з іншими її елементами, мотивований термін характеризується значенням, що зрозуміле професіоналам і поза фаховим контекстом [5, с. 179]. Прозорість значення зумовлюється складовими вмотивованості

(граматична, структурна, семантична похідності), або, принаймні, їх частиною.

Цікавою з приводу вмотивованості термінів є думка Н. Ф. Непийводи, яка наголошувала, що проблема внутрішньої форми терміна може бути розв'язана в широкому пізнавально-комунікативному контексті [4, с. 197]. Тобто доцільність умотивованості наукового терміна прямо залежить від функції тексту чи повідомлення (інформативна, пізнавальна тощо), у якому терміноодиниця вживається. Спираючись на таке міркування, вважаємо, що в професійних галузях зрозумілість, іншими словами – прозорість внутрішньої форми термінів, є важливою.

У тлумачному словнику, зокрема термінологічному, описується сукупність ознак предметів (у широкому розумінні цього слова), яка має бути достатньою для його виокремлення з сукупності інших предметів. Оптимальна дефініція терміна «формулюється зрозумілими й відомими словами, дозволяє чітко розмежовувати поняття терміносистеми й виключає будь-які протиріччя» [4, с. 175]. В ідеалі дефініція терміна абстрагується від найближчого родового поняття, доповнюючись специфічними ознаками. Розглянемо приклади того, як дефініції окремих галузевих термінів педагогіки відображають місце позначуваних понять у їхній ієрархічній системі. У терміносистемі цієї галузі вирізняється мікросистема педагогічних термінів, пов'язаних із поняттям «індивідуалізм». На основі вихідного поняття (*індивідуалізм* – «риси світогляду і принцип поведінки людини, коли інтереси окремого індивіда абсолютизуються, протиставляються колективові і суспільству, світові в цілому») виникли взаємопов'язані з ним педагогічні поняття, які закріпилися за відповідними термінами. Так, від світоглядної риси походить поняття їхньої сукупності (*індивідуальність* – «сукупність рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особистості індивіда, її неповторність»). Від *індивідуальності* – поняття якостей, які зумовлені такими рисами й характеризують галузі, принципи, форми тощо педагогічної діяльності та пов'язаних з нею дій: *індивідуальна психологія* – «галузь психології праці, яка вивчає роль психологічного фактора в промисловості й відшукує засоби підвищення ефективності праці, спираючись на закони психології», *індивідуальне навчання* – «одна з форм організації навчально-виховного процесу, при якій здійснюється педагогічний вплив учителя на учня, котрий перебуває поза колективом», *індивідуальний підхід* – «принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається вплив на кожну дитину, який ґрунтується на знанні її особистих рис і умов життя», *індивідуальний розвиток* – «процес формування індивіда від народження до кінця життя», *індивідуальні риси психіки* – «психологічні риси, що визначають особистість людини». «Індивідуальному навчанню» як формі навчальної роботи

підпорядковане ширше поняття (*індивідуалізованого навчання системи* – «системи навчання, які організують індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу»). Водночас «індивідуальність» є вихідним поняттям для узагальненого розуміння організації педагогічної діяльності (*індивідуалізація процесу навчання* – «організація навчально-виховного процесу, при якому вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів»).

Загальноновживана лексика в спеціальному тексті, попри те, що вона не набуває ознак, притаманних термінам, має особливості. Спостерігається тенденція до звуження значення, уникнення його переносних та експресивних елементів. Кількісні показники загальноновживаної лексики в фахових текстах, за спостереженнями дослідників (А. П. Коваль, Н. Ф. Непийвода та ін.), значно нижчі, ніж в інших стилях сучасної української мови. Показово, що помітна залежність загальноновживаних слів від спеціальної термінології: у професійній мові різних галузей терміни вимагають вживання з ними відповідних загальноновживаних слів. Це підтверджує вплив слів загального використання, слідом за термінами, на точність фахової мови.

Загальноновживана лексика, використовувана у фаховому викладі, так само, як і в інших стилях української мови, вступає в парадигматичні відносини, проте використання синонімів, паронімів, багатозначних слів тощо несе тут специфічне навантаження, адже так само може впливати на точність викладу думки.

Синонімічні ряди, до яких звертається автор фахового тексту, характеризуються відсутністю експресивно забарвлених слів, меншою кількістю членів, включенням слів, які поза професійним контекстом не сприймаються синонімами (пор., *робити, виконувати, проводити, провадити, здійснювати*). На точність та комунікативну придатність викладу має вплив вибір з-поміж автохтонних чи запозичених слів.

Непоправної шкоди повідомленню наносить бездумне використання паронімів, наприклад, *професійний – професіональний, об'єктивний – об'єктний, визначати – зазначати* та ін.

Недопустимими для професійного мовлення є контекстуальна полісемія та комунікативна неточність (сприйняття слова не в тому зі значень, у якому воно вжите автором).

Висновки. Сучасна фахова комунікація передбачає розуміння функціонування комунікативних стратегій, притаманних мовленню, пов'язаному з відповідною галуззю. Створення якісного викладу професійної тематики можливе лише за умови вмілого володіння засобами реалізації відповідної комунікативної мети. Таким чином досягається вирішення комунікативних завдань автора, а фахова комунікація набуває ефективності.

Точність фахового викладу формується усією вживаною в ньому

лексикою. При цьому терміни забезпечують пізнавальну точність, а загальноновживана лексика впливає на комунікативну точність фахового тексту. **Перспективи подальших студій** вбачаємо у вивченні інших складових комунікативної повноцінності фахової мови – ясності та норми.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Москва: ЛИБРОКОМ, 2009. 256 с.
4. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): монографія. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 303 с.
5. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації): монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
6. Селегій П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 2016. 36 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
8. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

Лях О.

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Непран А.

– студентка IV курсу англо-німецького відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
УДК 81'42

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Результати наукових досліджень висвітлюються у формі доповідей, статей, монографій, підручників, патентів, каталогів та інструкцій. Все це є видами наукового тексту, до якого висуваються певні вимоги, серед яких: наявність великої кількості термінів, монологічний характер мовлення, використання вставних слів, посилання на першоджерела, відсутність емоційно-забарвленої лексики, чітка структура тексту, використання складних речень та складних синтаксичних конструкцій, наявність таблиць, графіків, формул та деякі інші.

Автори досліджують таку форму наукового тексту як стаття. Наукова стаття – це вид наукового тексту, що презентує нові результати дослідження, їхній аналіз, пояснює їх значущість та визначає їх місце в системі вже існуючих знань. Проаналізовано ознаки статті з точки зору лексикології.